

Mirela Pavličić

UDK: 904: 738.8.033.5 (497.5Rudina)
Izvorni znanstveni članak
Rukopis prihvaćen za tisak: 16.2.2011.

PRIKAZ SREDNJOVJEKOVNIH PEĆNJAKA S LOKALITETA BENEDIKTINSKE OPATIJE SV. MIHOVILA NA RUDINI

Sažetak

Samostanski kompleks na Rudini jedan je od najvažnijih srednjovjekovnih lokaliteta na području Požeške kotline. Tijekom višegodišnjih arheoloških istraživanja prikupljen je vrijedan materijal među kojim brojnu i važnu grupu čine pećnjaci. Zastupljeni su razni tipovi – glineni pećnjaci u obliku čaše i lukovice, tip poluvaljkastog pećnjaka te pločasti pećnjaci s prednjom dekorativnom pločom ukrašenom različitim reljefnim motivima (grb Gorjanskih, prikaz orla raširenih krila, motiv rozete). Svakako je najzanimljiviji prikaz grba Gorjanskih, jedne od najmoćnijih plemićkih obitelji tog razdoblja. Nalazi pećnjaka s grbom Gorjanskih upućuju na zaključak da su Gorjanski u drugoj polovici 15. st. pokušali ostvariti patrosko pravo nad samostanom. Većina pronađenih pećnjaka može se usporediti s nalazima s Ružica grada koji datiraju u drugu polovicu 15. i početak 16. st., pa prema tome nalazi s Rudine mogli bi se smjestiti u isto razdoblje.

Ključne riječi: srednji vijek; Rudina; pećnjaci; Gorjanski; Ružica grad.

Lokalitet Rudina nalazi se sjeverozapadno od Požege u blizini sela Čečavac (sl. 1). Smješten je na rubnom platou Pšunja na 417 m nadmorske visine. Omeđen je dubokim jarkom sa sjeverne, istočne i jugoistočne strane. Cesta koja je vodila iz Požege imala je prilaz s jugoistočne strane. Kod lokalnog stanovništva taj je položaj bio poznat i pod nazivima Crkvina, Crkvište ili Grad.

Kao mjesto prvi se put spominje 1210. godine u darovnici kojom kralj Andrija II. Arpadović (1205. – 1235.) dariva templare posjedom Lješnicom izuzetom iz Požeške županije i susjednim posjedom Račaša. Zemlja Račaša nastavlja se istočno na Lješnicu u šumama Pšunja te graniči s Rudinom. Prvi spomen opatije datira iz 1279. godine u jednoj ispravi koja svjedoči o zamjeni zemljišta između Jurja, opata benediktinske opatije u Rudini i Grgura, Zavidova sina (Buturac, 1991., str. 36).

Prema Adamčeku, najvjerojatnije je nastala potkraj 12. st. na zemljištu koje je pripadalo vlastelinstvu Podvrškom čiji su vlasnici bili nasljednici bana Borića i plemići Desislavići (Adamček, 1977., str. 117).

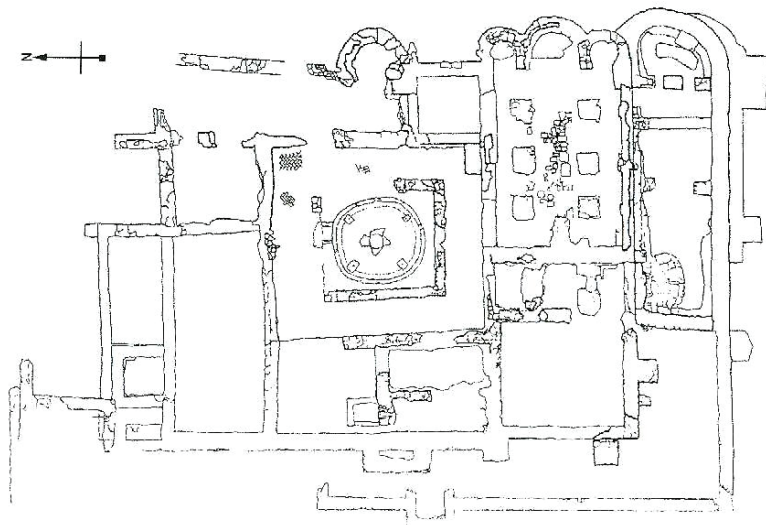
Slika 1. Rudina benediktinska opatija sv. Mihovila

Višegodišnjim arheološkim istraživanjima¹ otkriven je valik sakralni kompleks koji je pripadao benediktincima, najstarijem katoličkom redu. Prva arheološka istraživanja započela su 1980. godine na zapadnom dijelu platoa i rezultirala su otkrićem male romaničke jednobrodne crkve s polukružnom apsidom, dimenzija 11,40 x 5,90 m (Sokač – Štimac, 1980.; 1997., str. 18). Građena je kamenom lomljencem i većim komadima sprijeda obrađenog kamena, a tipološki se dovodi u vezu s ranoromaničkom crkvom sv. Ilije na Meraji u Vinkovcima koja datira iz vremena oko 1100. godine (Sekulić-Gvozdanović, 2007., str. 40).

Tijekom sljedećih istraživačkih kampanja (Sokač-Štimac, 1980.; 1986.; 1987.; 1988.; 1989.) otkriven je čitav utvrđeni kompleks koji se sastoji od velike trobrodne romaničke crkve sv. Mihovila i samostana koji se naslanja na crkvu sa sjeverne strane te uokviruje klaustar unutar kojeg se nalazi cisterna (sl. 2). Crkva sv. Mihovila trobrodna je bazilika s tri polukružne apside, od kojih je središnja nešto veća, i jednake je širine kao i središnji brod crkve. Ispred crkve jest trodijelno predvorje iz kojeg se, osim u crkvu, ulazi i u samostan. Crkva je građena obrađenim kamenom različitih dimenzija. Vanjskom licu južnog zida crkve posvećena je veća pažnja. On je građen od pravilno obrađenih velikih kamenih blokova slaganih naizmjenično. Južno od crkve nalazi se dograđeni dio s polukružnom apsidom iz vremena gotike. Najstariji ulaz u crkvu bio je s južne strane.

Raspored i funkcije samostanskih prostorija proizlaze iz pravila reda, što je formirano još u Monte Cassinu, a može se u arheološkim tragovima očitati i na rudin-

¹ Arheološka istraživanja provodio je Gradski muzej Požega, odnosno Muzej Požeške kotline pod vodstvom Dubravke Sokač-Štimac.

Slika 2. Tloct benediktinske opatije sv. Mihovila

skom kompleksu. U istočnom samostanskom krilu prostorija do crkve služila je kao sakristija, do nje se nalazila kapitularna dvorana te vjerojatno soba za redovnike. U sjevernom i zapadnom krilu nalazili su se blagovaonica (refektorij), kuhinja i radionice, a do prostorija redovnika na katu vodilo je stubište (Vukičević-Samaržija, 2004., str. 169-170). Najvažniji dio kompleksa nastao je u doba zrele romanike.

Prema pronađenom pokretnom arheološkom materijalu ustanovljen je kontinuitet naseljavanja od prapovijesti. Ulomci prapovijesne keramike upućuju, vjerojatno, na postojanje prapovijesnog gradinskog naselja. Unutrašnjost crkve sv. Mihovila bila je popločena velikim kamenim pločama, a za popločenje su iskorištene i manje četvrtaste rimske cigle (dijelovi hipokausta) i tegule što ukazuju na postojanje rimskog lokaliteta naseobinskog karaktera (Sokač-Štimac, 1987.). Jedno važno otkriće groba s preklopnom pločom na kojoj je urezan stilizirani crtež ribe pokazuje da je Rudina u doba kasnog Rimskog Carstva imala i sakralan karakter. Nalazi karičica sa S-petljom i ulomci keramike govore o korištenju toga mjesta tijekom ranoga srednjeg vijeka.

Iz razdoblja razvijenog i kasnog srednjeg vijeka arheološkim istraživanjima prikupljena je velika količina arheološkog materijala – ulomci keramike, ulomci kamene plastike, metalni predmeti različite namjene te pećnjaci koji su pripadali glinenim i kaljevim pećima.

Nalazi pećnjaka čine jednu veću grupu arheološkog materijala, no, nažalost, ne možemo ih smjestiti u pouzdan arheološki kontekst.

Najopsežnija arheološka istraživanja provedena su 1986., 1987., 1988. i 1989. godine i tad je prikupljena najveća količina materijala (Sokač-Štimac 1986.; 1987.; 1988.; 1989.). Prema izvještajima s arheoloških istraživanja, manja količina ulomaka peć-

njaka pronađena je oko svetišta trobrodne crkve, odnosno u blizini sjevernog broda te na području istočnog samostanskog krila na dubini od 1 do 1,5 m.

Veća količina ulomaka pećnjaka pronađena je u sjeverozapadnom dijelu samostana. Na tom dijelu istražilo se do 2,50 m dubine. I ovdje su zajedno pronađeni ulomci glinenih pećnjaka i pećnjaci s prednjom dekorativnom pločom. Uz njih je pronađena srednjovjekovna keramika, slikana gotička keramika, razni željezni predmeti te srebrni ugarski novac, odnosno novac Wladislawa iz 1515. godine.

Pećnjake koji su pronađeni na Rudini možemo razvrstati u dvije osnovne skupine. Prvu grupu predstavljaju glineni pećnjaci oblika čaše, turbana ili buče. Drugoj grupi pripadali bi pećnjaci s prednjom dekorativnom pločom koji su glazirani.

Glineni pećnjaci predstavljaju najjednostavnije i najranije oblike pećnjaka. Razvili su se iz jednostavnog keramičkog posuđa te su poput posuđa bili i izrađivani na lončarskom kolu. Sačinjavali su vanjski plašt peći, bili su međusobno vezani glinom i gusto raspoređeni, čime se povećavala površina odavanja topline (Horvat, 1994., str. 230).

Poznata su dva osnovna tipa glinenih pećnjaka. Prvi je tip pećnjaka kuglastog oblika, oni su prema van zatvoreni, a njihova su dna otvorena i uglavljaju se u glinenu konstrukciju peći. Drugi su tip glineni pećnjaci, isto kuglastog oblika, ali prema van otvoreni, imaju zatvoreno dno koje im je sve do ruba utisnuto u glinenu konstrukciju peći. Rubovi im mogu biti oblikovani kružno, kvadratno ili trokutasto. Iz ovog tipa pećnjaka razvili su se pećnjaci u obliku lonaca, i kasnije, zdjela (Tomičić, Tkalčec, Dizdar, Ložnjak, 2001., str. 266).

Pećnjaci u obliku čaše pripadaju grupi pećnjaka koji su prema van otvoreni. Na lokalitetu Rudina pronađen

Slika 3. Pećnjak u obliku čaše

je veći broj ovog tipa. Oni su jednostavnog izgleda, ali grube izrade s neravnim stijenkama i uglavnom bez ukrasa (sl. 3). Imaju ravna dna koja su uža od otvora. Sačuvano je samo nekoliko cijelih primjeraka koji se međusobno razlikuju po dimenzijama i oblicima. Ističe se pećnjak (sl. 4) u obliku čaše nešto finije izrade

Slika 4. Pećnjak u obliku čaše

s profiliranim gornjim dijelom i izvučenim obodom prema van (visina 12 cm, promjer dna 5 cm, promjer otvora 10 cm). Ima ravno dno, znatno uže od otvora.

Najveći sačuvani pećnjak u obliku čaše (sl. 5), visine 20,5 cm, također je jednostavnog oblika i bez ukrasa. Stijenke su mu neravne i nakošene prema van, a otvor je znatno širi od dna.

Slika 6. Pećnjak u obliku čaše

Slika 7. Pećnjak u obliku čaše

Kod jednog primjerka dno je malo izvučeno prema van (sl. 6). Sličan primjerak s blago izvučenim dnom nalazimo i na Ružici gradu (Radić, Bojčić, 2004., str. 232, kat. 478).

Sačuvano je i nekoliko pećnjaka s gotovo okomitim stijenkama (sl. 7.) čije analogije također nalazimo među sačuvanim pećnjacima s Ružice grada (Radić, Bojčić, 2004., str. 232, kat. 477).

Samo na dva pećnjaka primijećen je jednostavan ukras. Na prvom pećnjaku ukras se sastoji od urezanih kosih linija dijagonalno postavljenih ispod ravnog oboda koje sežu gotovo do sredine pećnjaka (sl. 8). Na drugom pećnjaku, također ispod oboda, urezane su plitke višestruke horizontalne linije.

Slika 5. Pećnjak u obliku čaše

Slika 8. Pećnjak u obliku čaše

Iz kuglastih pećnjaka zatvorenih prema van nastali su pećnjaci tzv. turbanastog oblika ili oblika lukovice² koji na vrhu imaju završetak u obliku šiljka i sl. Oni su bili u upotrebi od 14. do 16. st. na području čitave srednje Europe (Mašić, 2002., str. 20). Njihov otvor uglavljivao se u strukturu peći, a kuglasti dio sa šiljkom predstavljao je, uz ukras, i funkcionalnu grijaću plohu (Tomičić, Tkalčec, Dizdar, Ložnjak, 2001., str. 267).

Na Rudini je taj tip pećnjaka znatno manje zastupljen nego tip pećnjaka u obliku čaše. Sačuvana su samo dva čitava primjerka koja se razlikuju i izgledom i veličinom. Manji pećnjak, visine 13,5 cm, jednostavnog je oblika, tankih stijenki, bez ukrasa. Sastoji se od oboda oblika nepravilnog kruga, valjkastog dijela koji postupno prelazi u lukovicu s izraženim trbuhom te završetkom u obliku kružnog ispupčenja (sl. 9). Sačuvan je i jedan ulomak gornjeg dijela pećnjaka u obliku lukovice čiji je završetak u obliku šiljka.

Slika 9. Pećnjak u obliku lukovice

Slika 10. Pećnjak u obliku lukovice

Veći pećnjak, visine 19 cm, fine je izrade, tankih stijenki i crvenkaste boje (sl. 10). Ima obod ovalnog oblika. Nažalost, pećnjak je oštećen, vrh koji je bio prekriven zeleno-smeđom glazurom nije sačuvan.

I jedan i drugi tip pećnjaka, u obliku čaše i lukovice, mogli su se kombinirati i upotrebljavati za izradu jedne peći. To možemo vidjeti na rekonstruiranoj peći iz kuće 25 s lokaliteta Szentkirály, srednjovjekovnog sela koje se nalazi 20 km istočno

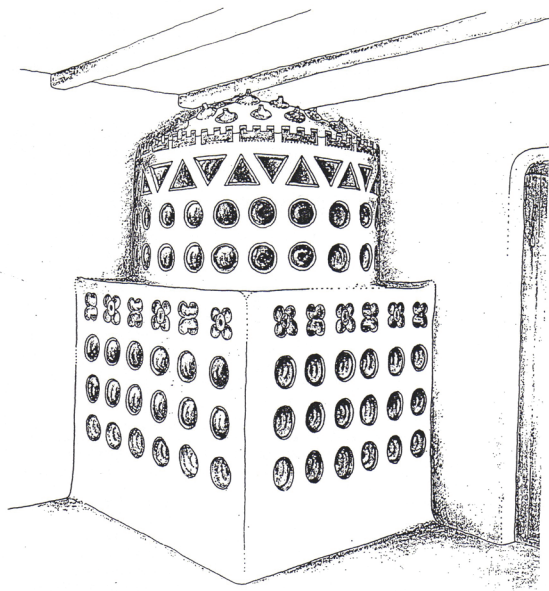
² Ovaj tip pećnjaka u literaturi se navodi i pod nazivom mamasti pećnjaci, odnosno pećnjaci u obliku dojke.

od Kecskeméta u Mađarskoj (sl. 11). Ta se peć sastojala od donjeg, kvadratnog, i gornjeg, cilindričnog dijela koji završava kupolom. Na njoj je bilo upotrebljavano osam različitih tipova pećnjaka. Najčešće su se upotrebljavali pećnjaci u obliku čaše, a pećnjaci u obliku lukovice služili su za dekoraciju kupole. Ta peć najvjerojatnije je nastala sredinom 15. st. (Pálóczi-Horváth, 1997., str. 517-518).

Pećnjaci u obliku čaše i lukovice, osim s nalazima sa Ružice grada, mogu se usporediti i sa sličnim nalazima pećnjaka s Garić grada u Moslavini (Bobovec, 1992., str. 19, T 1-1,2, str. 22). Brojne su analogije i sa srednjovjekovnim lokalitetima u Mađarskoj.

Iz kuglastih pećnjaka zatvorenih prema van u razvijenom 14. st. nastali su i pećnjaci s prednjom dekorativnom pločom. S područja istočnih Alpa polako su se proširili na sjever u Porajnje te na istok u Češku i Panoniju (Tomičić, Tkalčec, Dizdar, Ložnjak, 2001., str. 266). Oni čine sastavni dio kaljevih peći koje su bile reprezentativne, bile su svojevrsan statusni simbol. Razvile su se iz peći građenih od gline i kamenja s unutarnjim ložištem. Glinene se peći nastavljaju upotrebljavati i kasnije, usporedno s kaljevim pećima. Po izgledu su znatno skromnije i namijenjene su manje reprezentativnim prostorijama i prilikama. Kaljeve peći sastojale su se od baze, središnjeg dijela s vratima za loženje i, u kasnijim fazama, gornjeg nastavka peći. Prve kaljeve peći poznate su s područja južne Njemačke i Austrije iz početka 14. st. (Tomičić, Tkalčec, Dizdar, Ložnjak, 2001., str. 265).

Pećnjake su izrađivali lončari koji su ujedno obavljali i pećarski obrt, a za njihovu izradu koristili su gotove drvene ili glinene kalupe koje su nabavljali iz istaknutih radionica. Nakon što bi se prednja dekorativna ploča kvadratnog ili pravokutnog oblika otisnula pomoću kalupa ili nakon što je bila ukrašena žigosanjem izložila bi se visokoj temperaturi. U sljedećoj fazi bila je glazirana i učvršćena na oblikom odgovarajući, još nepečen, stražnji dio pećnjaka. Treća, završna faza izrade bilo je pečenje

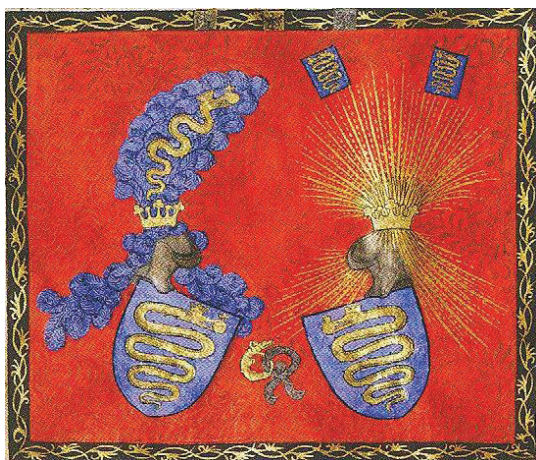
Slika 11. Rekonstrukcija peći iz kuće 25 sa lokaliteta Szent

(Mašić, 2002., str. 18). Kalupi su se mogli lako nositi dalje i koristiti za izradu istih peći na nekome drugom mjestu (Horvat, 1994., str. 229-230).

Ti pećnjaci bili su reljefno ukrašeni različitim motivima – heraldičkim motivima i grbovima, likovima vitezova, svetaca, cvjetnim stiliziranim motivima i sl. U razdoblju gotike ti su motivi izvedeni u dubljem, a u razdoblju renesanse u plićem reljefu. Što se neki tip pećnjaka duže koristio i što je bio omiljeniji na širem prostoru, to su bile veće pojave inačica u načinima prikazivanja određenog motiva (Tomičić, Tkalčec, Dizdar, Ložnjak, 2001., str. 266).

Kod pećnjaka s prednjom dekorativnom pločom pronađenih na Rudini zastupljena su dva heraldička motiva – grb Gorjanskih (sl. 12) i prikaz orla raširenih krila unutar štita.

Svi ulomci pećnjaka s prikazom grba Gorjanskih s lokaliteta Rudine bili su prekriveni glazurom smeđe i zelene boje. Prednja dekorativna ploča bila je kvadratnog oblika, veličine 19 x 19 cm, a prikazuje unutar štita zmijolikog zmaj s krunom na glavi i vladarskom jabukom u ustima (sl. 13, 14). Taj motiv javlja se i na pećnjacima s lokaliteta benediktinske opatije u Vértesszentkereszt u Mađarskoj, no taj je primjerak znatno raniji i datira iz vremena oko

Slika 12. Grbovnica palatina
Nikole Gorjanskog, detalj

Slika 13. Pećnjak s motivom grba
Gorjanskih

Slika 14. Ulomak pećnjaka s prikazom grba
Gorjanskih

1430. godine (Kozak, 1981., str. 189, Abb. 5,3, str. 197). Ulomci pečnjaka s prikazom grba Gorjanskih pronađeni su i na Ružici gradu (Radić, Bojčić, 2004., str. 279, kat. 586, 587), što je posve razumljivo s obzirom na to da je Job Gorjanski bio oženjen Eufrozinom, sestrom Lovre Iločkog, u čijem je vlasništvu bio Ružica grad, a datiraju se u drugu polovicu 15. st. Veze Gorjanskih sa samostanom na Rudini nisu tako jasne.

Gorjanski (Karbić, 2009., str. 251-252; Regan, 2006., str. 142; Švab, 2002., str. 60-63) jedna su od najznačajnijih i najmoćnijih plemićkih obitelji koja je dala vrlo istaknute ličnosti koje su odigrale važne uloge u životu Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva. Podrijetlo vuku iz ugarskog roda Dorozsma iz Županije Csongrád, a obiteljsko ime Gorjanski (De Gara) dobili su prema utvrdi i posjedu Gorjan koji se u njihovim rukama nalazi od 1269. godine. Članovi te obitelji bili su mačvanski banovi i usko povezani s kraljevskom obitelji.

Tijekom 15. st. na području Požeške županije Gorjanski su imali više posjeda. Posjedovali su Pleternicu i nekoliko manjih posjeda u njenoj okolini (Bereznica, Gradopotok – danas Ratkovića, Drenovac). U njihovu vlasništvu nalazilo se i nekoliko posjeda u okolini Kutjeva – Donje Selo kod Lukača, Blaca ili Blacka, Batnjak, Kajnovac, Koprivna, Kamengrad i Petrinci (Buturac, 1995., str. 35-36, 42), a posjedovali su i patronsko pravo nad cistercitskim samostanom u Kutjevu koje je naslijedio Lovro Iločki (Adamček, 1977., str. 120; Buturac 1995., str. 29).

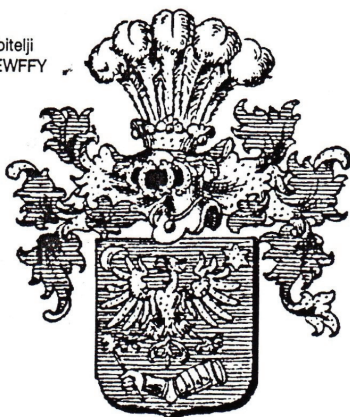
U pisanim srednjovjekovnim dokumentima među patronima rudinskog samostana spominju se razne ličnosti, no ne i Gorjanski. Pretpostavlja se da su osnivači samostana na Rudini potomci bana Borića. Kod prvog spomena samostana na Rudini 1279. g. kao patroni se spominju Roman i dvojica sinova nekog Ocholina, Ivan i Petar. Prema Jurju Ćuku, ti su rudinski patroni pripadali odvjetku roda Desislavića koji je po njemu i osnovao samostan na Rudini, no ne postoje dokazi koji bi to potkrijepili (Ćuk, 1924., str. 62-63; 1925., str. 84-85; Andrić, 1998., str. 35). Pitanje patronata nad Rudinom tijekom 14. st. zakompliciralo se, a iz raznih sudskih dokumenata saznaju se vrlo šturi podaci o patronima te činjenica da samostanski opati nisu uvijek bili zadovoljni patronima i njihovim postupcima prema samostanu. Sredinom 14. st. kao patron samostana navodi se požeški prepošt i kraljičin vicekancelar Andrija sa svojom braćom. Tijekom vremena patronat nad Rudinom stekli su Podvrški od roda Borića koji ga 1380. dijele s Cerničkima i Godesanskima (Andrić, 1998., str. 36-41). Godine 1405. kralj Žigmund Luksemburški oduzeo je sve posjede Podvrškima, uključujući i patronat nad Rudinom koji je, izgleda, ostao još jedino njima, te ih poklonio erdeljskom vojvodi Ivanu Tamásyju. Podvrški se nisu mirili s tom činjenicom i osporavali su prava Tamásyja, zbog čega je došlo do sukoba 1417. godine. Od tadašnjeg požeškog župana Ivana Gorjanskog (1415. – 1417.) zatraženo je provođenje istrage i to je jedini pisani spomen imena Gorjanski u vezi samostana na Rudini. Iz kasnijih dokumenata daje se zaključiti da su razmirice oko patronata razriješene i da su Tamásyji uživali svoja prava, no već 1444. godine umro je Henrik Tamásy, i to bez

nasljednika. Time je pitanje patronata ponovno otvoreno. Godinu dana ranije između Tamásyja i obitelji Héderváryja sklopljen je ugovor prema kojem svi posjedi (utvrđeni grad Podvrško, posjedi Gornje i Donje Podvrško, Gornja i Donja Ljupina – danas Opatovac i Ljupina, Zagrebac, Gornja i Donja Koprivnica – te Požega, koju su držali od 1423. godine), uključujući i patronat nad Rudinom, trebaju prijeći u vlasništvo Héderváryja ako Henrik Tamásyi umre bez nasljednika. Héderváryji su ostvarili svoje pravo tek nekoliko desetljeća kasnije, točnije 1492. godine, kada se uvode u posjed (Andrić, 1998., str. 42-49). Protiv njih su se, oko Tamásyjijevih posjeda, sporili Lorándi te Ladislav Gorjanski i Nikola Iločki, koji su od kralja tražili Podvrško (Karbić, 2009., str. 251-252). Moguće je da su u navedenom razdoblju nastali pečnjaci s prikazom grba Gorjanskih. Prema Andriću, u tom razdoblju međuvlašća mogli su i Cernički, kao stari patroni, nastupiti sa svojim zahtjevima (Andrić, 1998., str. 49).

Godine 1514. Héderváry je sklopio ugovor s Franjom Dessewffyjem Cerničkim o međusobnom nasljeđivanju posjeda ako koji od njih umre bez potomaka. Franjo Dessewffy umro je 1523. godine, a iste godine njegov sin Nikola postavljen je za poglavara Rudine. Ubrzo nakon toga Héderváry je prodao svoje posjede u Požeškoj županiji, uključujući grad i kaštel Požegu, kaštel Podvršje te dobra rudinskog samostana i patronat nad njim nasljednicima Franje Dessewffiju, Ivanu i njegovoj braći. Oni se spominju kao posljednji patroni samostana na Rudini (Andrić, 1998., str. 51-53).

Ulomci pečnjaka s heraldičkim motivom orla raširenih krila, najvjerojatnije prikazuju grb obitelji Dessewffy koji su od 1525. godine potvrđeni patroni samostana na Rudini (sl. 15). Te iste godine kralj Ludovik II. obnovio je njihovu grbovnicu, koja se ponešto razlikuje od prikaza na pečnjacima. Nažalost, prikaz na pečnjacima nije moguće u cijelosti rekonstruirati jer nedostaju gornji dijelovi pečnjaka (sl. 16).

Grb obitelji
DESSEWFFY

Slika 15. Grb obitelji Dessewffy

Slika 16. Pečnjak s prikazom orla raširenih krila

Na pećnjacima s prednjom dekorativnom pločom javlja se i motiv peterolatične rozete (sl. 17). Svi ulomci prekriveni su glazurom zelenosmede boje. Kod tih pećnjaka vanjski je rub izdignut i gore zaravnan te nakošen prema unutrašnjosti. On čini vanjski okvir. Prostor između sljedećeg, jednostavnog okvira i trećeg ispunjen je vegetabilnim motivom u obliku neprekinute trake. Unutar trećeg okvira nalazi se motiv kružnice s peterolatičnom rozetom te izvan kružnice motivi listova koji ispunjavaju uglove. Najbli-

Slika 17. Ulomak pećnjaka s motivom rozete

že su usporedbe s ulomcima pronađenima na Ružica gradu koji se datiraju u drugu polovicu 15. i početak 16. st. (Radić, Bojčić, 2004., str. 245, kat. 512, 513). Prema Hollovoj tipologiji, radi se o tipu 16 koji se javlja na nekim lokalitetima u Mađarskoj, i to u kraljevskoj palači u Budimu, cistercitskom samostanu u Pilisszentkereszt, pavlinskom samostanu Pilis – Szt. Lélek te trgovištu Muhi (Holl, 1998., str. 153; 154, Abb. 19; str. 178; Holl, Balla, 1994., str. 389, Abb. 6).

Taj je motiv vrlo čest, a nastao je u prostoru južnih Alpa i sadrži u sebi simbole Djevice Marije i pet Kristovih rana. Slični ulomci pećnjaka s ovim motivom pronađeni su na Novoj Vesi u Zagrebu koje Boris Mašić datira krajem 15. i početkom 16. st. (Mašić, 2002., str. 34, sl. 23, kat. 10, 35). Analogije postoje i s primjercima pronađenima na Garić-gradu i na Moslavini gradu (Bobovec, 2003., str. 168, 170, T. 3 – 1, 3), međutim postoje neke razlike u detaljima.

Motiv peterolatične rozete sačuvan je i na ulomcima koji pripadaju ugaonim pećnjacima. Oni su ukrašeni s dvije strane, od kojih je jedna manja, pravokutnog oblika. Na toj manjoj strani pravokutnog oblika, u središtu, unutar kružnice prikazana je peterolatična rozeta, a sa strana listovi. Na Ružica gradu pronađeni su slični ulomci (Radić, Bojčić, 2004., str. 247, kat. 521).

Zanimljiv je i jedan čitav pećnjak sa „zubima“, odnosno radi se o motivu koji imitira gotički tekst (sl. 18). Prednja ploča pravokutnog je oblika, veličine 18 x 10 cm, te prekrivena glazurom smeđe

Slika 18. Pećnjak sa zubima

boje. Ulomci ovog tipa pronađeni su i na Ružica gradu, gdje su datirani u prvu polovicu 15. st. (Radić, Bojčić, 2004., str. 243, kat. 510).

Pronađeno je nekoliko ulomaka pećnjaka koji se mogu usporediti s ulomcima pronađenima na Ružici gradu, no nejasno je o kojem se motivu radi (sl. 19, 20). Mladen Radić taj je motiv prepoznao kao motiv maske (lika) s dugim uskim ušima, a datira ga u prvu polovicu 15. st. (Radić, Bojčić, 2004., str. 241, kat. 502).

Slika 19. Ulomak pećnjaka s prikazom maske

Slika 20. Ulomak pećnjaka s prikazom maske, detalj

Pločasti pećnjaci u obliku zdjela bitni su za razdoblje od sredine 15. do ranog 16. st.

Nekoliko manjih ulomaka pripadalo je tipu poluvaljkastog pećnjaka s otvorenom nišom prema van (sl. 21). Tip poluvaljkastog pećnjaka javlja se krajem 14. st. Sastoji se od stražnjeg dijela u obliku posude poluvaljkastog izgleda koji se izrađivao na lončarskom kolu. Prednji dio pećnjaka mogao je biti otvoren i rubno ukrašen reljefnim ukrasima koji oponašaju gotičku arhitekturu ili je imao prednju dekorativnu ploču ukrašenu na proboj.

Slika 21. Ulomak poluvaljkastog pećnjaka

se ukrašavali i različitim figurama izrađenim u punoj plastici npr. vitezovi na konju, anđeli nositelji grbova i sl., no na Rudini nisu pronađeni ulomci takvih figura. Taj tip pećnjaka koristio se tijekom čitavog 15. st., a već u 16. st. polagano nestaje. Bio je smješten u gornjem dijelu kaljeve peći, dok je tip pećnjaka s prednjom dekorativnom pločom bio smješten u donjem dijelu peći (Tomičić, Tkalčec, Dizdar, Ložnjak, 2001., str. 266).

Mnoštvo i raznolikost tipova pećnjaka zastupljenih na Rudini ukazuje na postojanje više peći.

Kao i na mnogim drugim srednjovjekovnim gradovima i lokalitetima, i ovdje su različiti lončasti pećnjaci pronađeni zajedno s bogato izrađenim, glaziranim pećnjacima s prednjom dekorativnom pločom. Većina ovdje prisutnih tipova pećnjaka može se pronaći i na Ružici gradu. Vjerojatno su nastali u istoj radionici. Pretpostavlja se da je u samom Ružici gradu postojala znamenita radionica koja se bavila izradom i najzahtjevnijih pećnjaka. Glineni su pećnjaci vrlo jednostavnih oblika i rašireni su na čitavom području srednje Europe u razdoblju od 14. do 16. st. Primjerci pronađeni na Rudini pokazuju velike sličnosti s ulomcima pronađenim na Ružici gradu. Isto se odnosi i na pećnjake s prednjom dekorativnom pločom. Pećnjaci s motivom grba Gorjanskih, s motivom rozete, sa „zubima“ i motivom „maske“, zastupljeni su na oba lokaliteta, samo što su na Ružici gradu pronađeni i neglazirani ulomci. Ulomci s motivom grba Gorjanskih s Ružice grada datiraju u drugu polovicu 15. st. Primjerci s Rudine mogli bi se također smjestiti u to razdoblje. U ovom razdoblju vođeni su sporovi oko patronata nad samostanom. Moguće je da su Gorjanski pokušali ostvariti to pravo.

Motiv orla raširenih krila vrlo je čest na grbovima. Na Ružici gradu pronađeni su ulomci neglaziranih pećnjaka s prikazom dvoglavog orla koji datiraju u prvu polovicu 15. st., no oni se ne mogu usporediti s ulomcima s Rudine. Ulomci s Rudine prekriveni su glazurom zelene boje. Nažalost, gornji dijelovi pećnjaka nedostaju, pa ne možemo u cijelosti rekonstruirati izgled. Bez obzira na to, razlike su u izvedbi motiva velike. Vjerojatno motiv orla raširenih krila potječe s grba obitelji Dessewffy, čiji su članovi od 1525. godine bili potvrđeni patroni Rudine. Oni su svoje pravo patronata pokušali ostvariti i prije te godine, zato je moguće da su ti pećnjaci nastali u prvoj polovici 16. st.

Godine 1450. dogodila se jedna veća turska provala na područje Požeške županije u kojoj je stradao i samostan na Rudini. Samostan je bio opljačkan i zapaljen, a u požaru je izgorio i samostanski arhiv. U takvim nesigurnim vremenima broj redovnika smanjivao se. Pretpostavlja se da su opati napustili samostan prije konačnog pada Požeške županije pod vlast Turaka 1537. godine.

Popis literature:

- Adamček, Josip (1977.), Požega i požeška županija u srednjem vijeku. U: M. Strbašić (ur.), *Požega 1227-1977*, Požega, str. 111-120.
- Andrić, Stanko (1998.), Benediktinski samostan sv. Mihovila Arkandela na Rudini, *Zlatna dolina*, IV, (1), str. 31-57.
- Bobovec, Ana (1992.), Pećnjaci Garić grada, *Muzejski vjesnik*, (15), str. 19-22.
- Bobovec, Ana (2003.), Pećnjaci s prednjom dekorativnom pločom nađeni u moslavačkim srednjovjekovnim gradovima, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, (21), str. 161-174.
- Buturac, Josip (1991.), Povijest Kaptola (Požega). U: K. Matešić (ur.), *Kaptol 1221-1991*, Kaptol, str. 29-80.
- Buturac, Josip (1995.), Požega i okolica u srednjem vijeku, *Zlatna dolina*, I, (1), str. 7-48.
- Ćuk, Juraj (1924.), Požeško plemstvo i Požeška županija od doba prvih sačuvanih imena i naziva do polovice četrnaestog vijeka, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 229, str. 49-100.
- Ćuk, Juraj (1925.), Požeško plemstvo i Požeška županija od doba prvih sačuvanih imena i naziva do polovice četrnaestog vijeka, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 231, str. 38-101.
- Holl, Imre; Balla, M. (1994.), Neutronenaktivierungsanalyse Mittelalterlicher Ofenkacheln, *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 46, str. 381-404.
- Holl, Imre (1998.), Spätgotische Ofenkacheln, *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 50, str. 139-214.
- Horvat, Zorislav (1994.), Grijanje u srednjovjekovnim burgovima kontinentalne Hrvatske – kamini, dimnjaci i kaljeve peći, 2, (3-4), str. 215-240.
- Karbić, Marija (2009.), Plemički rodovi i velikaši slavonskog srednjovjekovlja. U: B. Biškupić (ur.), *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije*, I, Zagreb, str. 247-257.
- Kozák, Éva Mezösiné (1981.), A Vértesszentkereszti bencés apátság gótikus kályhacsempéi, *Communicationes archaeologicae Hungariae*, str. 179-199.
- Mašić, Boris (2002.), *Kasnogotički pećnjaci s Nove Vesi*, Zagreb.
- Mirković, Marija (1972.), „Renesansna“ cehovska pravila kao podloga pećarskih propisa od XVI – XVIII stoljeća u Varaždinu, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, XXI, (3), str. 26-30.
- Nemeth, Krešimir (1993.), Dessewffy. U: T. Macan (ur.), *Hrvatski biografski leksikon*, III, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, str. 327-328.

- Pálóczi-Horváth, András (1997.), *The Reconstruction of a Medieval (15th century) House at Szentkirály (Middle-Hungary)*. U: J. Kubková, J. Klápště, M. Ježek, P. Meduna et. al. (ur.), *Život v archeologii středověku*, Prag, str. 507-513.
- Radić, Mladen; Bojčić, Zvonko (2004.), *Srednjovjekovni grad Ružica*. Osijek.
- Regan, Krešimir (2006.), *Gorjani – srednjovjekovno sijelo plemićke obitelji Gorjanski, Scrinia Slavonica*, (6), str. 127-159.
- Sekulić-Gvozdanović, Sena (2007.), *Utvrdeni samostani na tlu Hrvatske*. Zagreb.
- Sokač-Štimac, Dubravka (1980.), *Izvještaj o arheološkim iskapanjima benediktinske opatije Rudina u Požeškoj kotlini*, Gradski muzej Požega.
- Sokač-Štimac, Dubravka (1986.), *Izvještaj o arheološkim iskapanjima na srednjovjekovnom lokalitetu Rudina kod Slavonske Požege*, Gradski muzej Požega.
- Sokač-Štimac, Dubravka (1987.), *Izvještaj o arheološkim iskapanjima na srednjovjekovnom lokalitetu Rudina kod Slavonske Požege*, Gradski muzej Požega.
- Sokač-Štimac, Dubravka (1988.), *Izvještaj o nastavku sistematskih arheoloških iskanja na srednjovjekovnom lokalitetu Rudina*, Gradski muzej Požega.
- Sokač-Štimac, Dubravka (1989.), *Izvještaj o nastavku sistematskih arheoloških iskanja na srednjovjekovnom lokalitetu Rudina u Požeškoj kotlini*, Gradski muzej Požega.
- Sokač-Štimac, Dubravka (1997.), *Arheološka istraživanja na Rudini*. U: *Rudina – benediktinska opatija Sv. Mihovila*, str. 17-24.
- Stahuljak, Tihomil; Klobučar, Olga (1958.), *Pećnjaci starih gradova Samobora i Susjedgrada*. U: I. Bach. (ur.), *Tkalčičev zbornik*. II, Zagreb, str. 205-241.
- Švab, Mladen (2002.), *Gorjanski (De Gara)*. U: T. Macan (ur.), *Hrvatski biografski leksikon*, V, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, str. 60-63.
- Tomičić, Željko, Tkalčec, Tatjana; Dizdar, Marko; Ložnjak, Daria (2001.), *Veliki Gradiš, Veliko Gradišće – plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (Stanje istraživanja 2001. godine)*, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, (18), str. 253-274.
- Vukičević-Samaržija, Diana (2004.), *Umjetnička svjedočanstva srednjeg vijeka*. U: N. Čerti (ur.), *Kulturna baština Požege i Požeštine*, Požega, str. 164-181.

Review of Medieval Stove Tiles from the Benedictine Abbey of St. Michael on Rudina Site

Summary

Benedictine abbey in Rudina is one of the most significant medieval sites in Požega ravine. During the perenial archaeological excavations a valuable material was gathered in which numerous and significant amount are stove tiles. Various types were founded – unglazed pottery tile in the glass-form type and onion shaped tiles, glazed stove tiles that have a decorated facial panel whit diffrent motifs (a coat of arms of Gorjanski, an eagle whit outspread wings, a rose). The most interesting are stove tiles with display of coat of arms of Gorjasnki, one of the most powerful families of that time. This findings bring us to conclusion that in the second half of the 15th century Gorjanski tried to take the patron right over the abbey in Rudina. The most of material can be compared to findings in Ružica town which are dated in second half of the 15th and beginning of the 16th century. The findings from Rudina are dated to the same time.

Keywords: middle ages; Rudina; stove tiles; Gorjanski; Ružica town.

Mirela Pavličić
Gradski muzej Požega
Ulica Matice hrvatske 1, 34000 Požega
mirela@gmp.hr